

Carl de Keyzer fotografeerde de gewone Sovjetburger

Een andere Sovjetunie, dezelfde uniformen.

FOTO CARL DE KEYZER

Door Frits Baarda

De victorie begon een paar jaar geleden in India. Carl De Keyzer verbleef er geruime tijd als anonieme fotograaf, maar na terugkeer en de uitave van zijn fotoboek over het land was hij ineens een geziene figuur. De erkenning kwam onder meer in de vorm van de Grand Prix de Fribourg, een prestigieuze Europese prijs, die hem behalve edelmetaal ook een fors bedrag opleverde.

De Belg besloot het geld goed te besteden en reisde spoorlags naar de Sovjetunie. In een jaar tijd bezocht hij twaalf maal diverse uithoeken van het land. De fotografische neerslag van de reizen is te vinden in het onlangs bij Focus/SDU verschenen boek *U.S.S.R./1989/C.C.C.P.*

Het is een in meer dan een opzicht bijzonder boek geworden. De vormgeving is een weldaad voor het oog; alleen al de cover is een ogenblikje langer kijken waard. Ook het formaat van de foto's is veelal afwijkend. De Keyzer fotografeerde niet alleen met een 6x7-camera (midden-formaat), maar hij nam tevens regelmatig een panorama-ca-

mera (6x17 cm) ter hand. De foto's van de laatste camera liet hij afdrucken op twee bladzijden die uitklapbaar zijn.

De keuze van een panorama-camera wekt verwachtingen. Dergelijke langere foto's behoren een toegevoegde waarde te hebben. Ze moeten iets tonen dat een 'normale' foto niet kan: verschillende tafereeltjes op een oever of een lange rij mensen voor een winkel. Soms lukt het Carl De Keyzer de foto's die extra dimensie te geven, een enkele keer had een 'gewone' camera er een even fraai beeld van kunnen maken.

Het heeft ook te maken met selectie. Die had voor alle soorten foto's iets strenger kunnen zijn. Nu heeft de kijker een overvloed van honderd in duotone gedrukte pagina's. Met minder pagina's had de prijs (zeventig gulden) lager kunnen zijn.

Het zijn bezwaren die uiteindelijk toch wegvalen. Want, ondanks alles, is het een fotoboek waar je ogen niet gemakkelijk van loskomen. Het opvallende is wellicht het onopvallende: de foto's zijn gemaakt ver van

de plaatsen waar, in het jaar dat de fotograaf rondreisde, de geschiedenis van het land een omwenteling beleefde die niemand kon bevroeden. President Gorbatsjov gooide met zijn glasnost de deuren open en zette daarmee het orthodoxe communisme op de tocht.

Carl De Keyzer liet zich niet verleiden tot het fotograferen van gebeurtenissen die elk doorsnee persbureau verplicht bezoekt. Hij bleef bij zijn uitgangspunt, het volgen van de Sovjet-burgers in hun straten en huizen. Dat bracht hem bij spelende en zwemmende kinderen, schakende mannen, bruiden en bruideggommen, zweogende arbeiders en zon aanbiddende kerels.

Dat standpunt betekent niet dat je de politiek van een land de rug kan toekeren. Hij zegt ook zelf in een interview met Focus dat je moet weten „hoe het systeem in elkaar zit, want dat bepaalt voor het grootste gedeelte de sociale gedragingen”. Daarom komt de kijker niet aan afbeeldingen van Lenin en Gorbatsjov, monumenten ter nagedachtenis aan de Tweede Wereldoorlog en

in uniformpjes gestoken kinderen. Het zijn beelden van een vervagende wereld.

De foto's ontlenuen hun kracht aan het scherpe kijken dat eraan voorafgaat. Dat lijkt een gemeenplaats, omdat elke fotograaf het kijken als zijn meest ontwikkelde zintuig dient te koesteren. Maar in het geval van Carl De Keyzer volgt de fotograaf zijn prooi met de concentratie van een gier.

Heel soms heeft De Keyzers stijl iets weg van Henry Cartier-Bressons manier van werken. Je ziet een militair met veel strepen iets fotograferen, terwijl juist op dat moment pal achter hem een dame met een hoedje van krantepapier achteloos wegloupt.

Daar hield de Franse, onovertroffen meester ook van. Hij fotografeerde zulke momenten eveneens in zijn in 1973 verschenen boek *Sovjetunie*. Zijn foto's waren versnender, pittiger en geraffineerder dan die van De Keyzer. Maar de vergelijking met Cartier-Bresson is niet alleen een ondersteuning van kritiek. Ze is tegelijk bedoeld als erkenning van een nieuw talent.

Nieuwe boeken

Eigentijdse Liefde. Auteur: Iteke Weeda. Uitgever Anthos, prijs f 34,50.

De liefde, relaties en leefvormen. De Groningse hoogleraar Emancipatievraagstukken en Wageningse gezinssociologe, Iteke Weeda, schreef er de afgelopen jaren meer dan tien boeken en zestig artikelen over. De bundel *Eigentijdse Liefde* garandeert ook geen volledigheid, maar bevat wel haar opvallendste publicaties in de jaren tachtig.

Overzichtelijk samengebracht, systematisch naar onderwerp gerangschikt en van actuele inleidingen voorzien geeft de selectie van onder meer haar wetenschappelijke beschouwingen in vakbladen, maar ook haar columns uit *Het Vrije Volk*, artikelen voor het maandblad *Opzij* en haar gedichten een heel indringend beeld van een tijd.

Iteke Weeda zou Iteke Weeda niet zijn, als zij de gelegenheid niet te baat nam om ook in de toekomst te kijken. De groeiende technische mogelijkheden (bijvoorbeeld buitenbaarmoederlijke zwangerschappen) en de toenemende zelfstandigheid van mensen (lees: vrouwen) vormen naar haar mening de stuwende krachten achter de maatschappelijke veranderingen.

De grotere zelfstandigheid, zo constateert zij, boezemt ook angst in. De wetenschap zou die angst niet moeten aanwakken, maar de wegen moeten benoemen waarlangs deze ontwikkelingen kunnen leiden tot positieve veranderingen.

Zowel het onderzoeksterrein van de positie van mensen in de samenleving als die van de relatie tussen mannen en vrouwen lenen zich hier volgens haar uitstekend voor.

Het is naar haar mening niet verwonderlijk dat juist hoog opgeleide mannen het luidst fulmineren (waarbij een woord als egoïsme vaak valt) tegen wat Weeda de 'individualite' van de maatschappij noemt.

Meulenhoff Winter Vertellingen, prijs f 5,-.

Vijf pakkende, wel wat treurige, maar sfeervolle winterverhalen, geselecteerd uit eerder uitgegeven bundels, voor een surpriseprijsje.

Kreet uit een kelderwoning van J. M. A. Biesheuvel, *De arme student* van Anna Blaman, *Het spoor van je bloed in de sneeuw* van Gabriel Garcia Márquez, *In verzeerde bewaring* van Hermine de Graaf en *Regen en gastlicht* van Hubert Lampo. Mooie boekjes, van gemiddeld 30 pagina's, zowel om te krijgen als omcadeau te geven.

Hetzelfde geldt voor *Glimlachend aan de voet van de ladder* van Henry Miller, Uitgeverij Goossens. 55 pag. f 4,90.

Winter in Ethiopië, door Elsbeth Klein. Uitgeverij De Prom, f 27,50.

Dit is het boeiende verhaal van Paula Munters, docente Frans aan de universiteit van Addis Abeba.

Ze heeft gekozen voor het vreemdelingschap en is blijven werken in een land dat haar fascineert, maar waarvan ze het marxistische bewind verafschuwt. Door de komst van Marieke Verbeek, een jonge Nederlandse, en de terugkomst van de Amerikaan Timothy Graham wordt ze geconfronteerd met de achtergronden en de consequenties van haar keuze.

De roman ontleent zijn spanning mede aan de realiteit van het huidige Ethiopië: de sfeer van een Oostblokland in een Afrikaanse setting.

Elsbeth Klein studeerde Franse taal- en letterkunde en werkte tien jaar in ontwikkelingslanden, waarvan vier jaar in Ethiopië.

De Schrijfhulp, door Inez van Eijk. Uitgeverij Contact, f 22,90.

Schrijven, en dan bedoelen wij niet zozeer het vervaardigen van literatuur, is doorgaans een kwestie van bloed, zweet, tranen en bovenal verwijfeling.

Pas als men zich aan het schrijven zet, blijkt hoe moeilijk het is om een heldere scriptie of een pakkend artikel te maken. Hoe te beginnen en hoe te eindigen zijn bijvoorbeeld vragen waar menig schrijver mee worstelt, zelfs als hij of zij het vak beroepsmatig uitoefent.

Voor mensen die zich in de kunst van het schrijven willen bekwalen heeft Inez van Eijk een buitengewoon aardig boek samengesteld. Van Eijk verwerft faam met haar boeken over zeggwijzen, spelling, woordgebruik en de kunst van het brieven schrijven.

Onder het motto 'goed voorbeeld doet goed volgen' citeert zij tientallen auteurs die het schrijven — inmiddels — onder de knie hebben. Haar commentaar is niet alleen helder opgeschreven maar ook leerzaam.

Platonov-uitgave geeft aan glasnost pas echt inhoud

Omdat de Voorzienigheid last had van haar geweten, schonk ze de teloorlopende Russische literatuur Andrej Platonov. Aldus Joseph Brodsky. Van Platonov (1899-1951) verscheen eerder onder meer zijn grote roman 'Tsejvengoer' in Nederlandse vertaling, nu zijn daar de verhalenbundel 'De Stad Gradov' en de korte roman 'De Zee der Jeugd' aan toegevoegd.

Door Wierd Duk

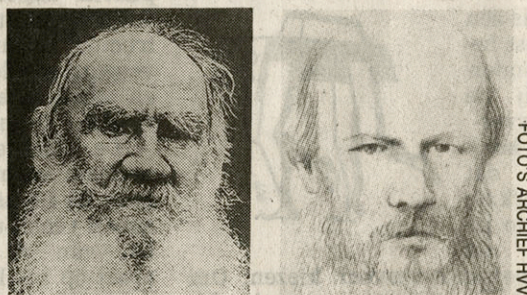
In 1934 was het zo ver. Op het Eerste Congres van de Schrijversbond werd de Sovjetunie het 'socialistisch-realistische' uitgeroepen tot enig juiste artistieke methode. Hoewel de term anders doet vermoeden, werd hiermee de werkelijkheid in de kunst afgeschaft. De massa's zouden enkel nog kennis nemen van een utopie, van de 'glorieuze dag van morgen'.

'De schrijver is een ingenieur', had Stalin gezegd. Een ingenieur van de ziel, bedoelde hij, die de taak had het volk ideologisch op te voeden in de geest van het socialisme. En dus trokken de kunstenaars eropuit, naar grote bouwprojecten, naar kolchozen en waterkrachtcentrales om bij terugkeer het publiek gekleurd verslag te doen van de heroiek van het socialisme-in-opbouw.

Het Russische proza, schrijft Brodsky in zijn prachtige essaybundel 'Tussen Iemand en Niemand', verviel hiermee (evenals de beeldende kunst - WD) „tot het geflatteerde zelfportret van het verzwaakte wezen. Een holbewoner ging zijn hol afbeelden; dat dit nog kunst was, bleek alleen uit het feit dat het hol op de muur beter verlicht en ruimer leek dan in werkelijkheid. Ook herbergde het meer dieren, evenals tractoren”.

Dat tegenwoordig iedereen de draak steekt met de kunst van die holbewoners, is bekend. Maar, merkt Brodsky terecht op, die spot doet afbreuk aan het vermogen om te begrijpen hoe een literatuur in minder dan vijftig jaar van Dostojevski kon kelderen naar de diepten van het socialistisch-realistisme. Een rampzalige val. Het is goed om Brodsky hier nog even te volgen in zijn verklaring, wegens de diepte ervan en de bijzondere positie die hij aan Andrej Platonov zal toekennen.

De gelijktijdigheid van Dostojevski en Tolstoj, een omstandigheid waar de westerse en Russische literaire kritiek graag over speculeren, was voor Brodsky 'de ongelukkigste samenloop van omstandigheden in de ge-

De Russische vertelkunst schaarde zich achter Tolstoj (links), „blij zich de klim naar de geestelijke hoogten van Dostojevski te kunnen besparen”.

schiedenis van de Russische literatuur'. Misschien, oppert hij, ging Dostojevski in zijn zoeken naar de zin van het menselijk bestaan 'hoger dan de Voorzienigheid leuk vond'. Dus stuurt ze 'als om er voor te zorgen dat Dostojevski in Rusland geen vervolg krijgt' Tolstoj, een schrijver die het denkbeeld dat de kunst de werkelijkheid weerspiegelt „iets te letterlijk heeft genomen en in wiens schaduw de bijzinnen van het Russische proza tot op de huidige dag sloom kronkelen”.

Dat de Russische vertelkunst zich achter Tolstoj schaarde, „blij zich de klim naar de geestelijke hoogten van Dostojevski te kunnen besparen”, heeft verschillende redenen. De belangrijkste ligt in de werkelijkheid zelf, in de omwenteling die deze eeuw in Rusland plaats had. De poging een 'nieuwe mens' en een 'nieuwe samenleving' te creëren, was van een zo reusachtige omvang „dat alle genres waarover het proza kon beschikken op de een of andere manier door-dreinen, raakten, en nog steeds doordreint zijn, van de biologerende aanwezigheid van die tragedie. Waarheen je je ook wendt, altijd ontmoet je de gorgonische blik van de geschiedenis”.

En dat is zowel goed als slecht. Goed, om-

dat die tragedie aan een literatuur een stevig fundament levert; slecht, omdat 'persoonlijk, laat staan nationaal drama' het vermogen van een schrijver „de esthetische onthechting te bereiken die vereist is voor een duurzaam kunstwerk” vernietigt. Het Russische proza van deze eeuw, gehypnotiseerd door de omvang van de tragedie die het volk is overkomen, „blijft zijn wonden krabben, niet in staat om die filosofisch of stilistisch te boven te komen”. Zowel het officieel gepubliceerde Russische proza als de teksten die in samizdat verschenen, waren opgeslokt door de meeslependheid, de intensiteit en het drama van de gebeurtenissen. Maar er zijn enkele uitzonderingen, waaronder het proza van de schrijvende landbouwingenieur Andrej Platonov.

Waarom zo'n lange, aan Brodsky opgehangen, inleiding op het werk van Platonov? Omdat de unieke positie die Platonov inneemt niet zozeer wordt bepaald door wat hij heeft beschreven, maar door de taal die hij hanteert. En de dichter Brodsky is als geen ander bevoegd daar uitspraken over te doen. Platonov laat zich moeilijk vertalen, omdat hij een geheel eigen taal heeft gecreëerd, waarin de specifieke jargons van de ideologie, de bureaucratie, de propaganda en de wetenschap uit zijn tijd zijn vermengd.

Door gebruik te maken van dit vocabulaire lijkt het alsof Platonov zich schaarft aan de kant van het socialisme, van de utopie. En ook de inhoud van Platonovs verhalen en romans roept dat vermoeden op. Onverminderd immers spelen mensen die zich hebben verloren in de dwingende uitstraling van de utopie er een hoofdrol in. Onverbeterlijke idealisten zijn het, die Malevitsj oproep „laten we de wereld redden uit handen van de natuur en een nieuwe bouwen, behorend aan de mensen zelf” tot lijfspreuk hebben gemaakt. Hulp bij het overwinnen van de natuur wordt geboden door het grootste wonder van deze eeuw: de techniek. Daarmee is alles op te lossen, het probleem van

de seksuele driften, het gebrek aan voedsel en water, het verschil tussen arm en rijk en uiteindelijk het conflict tussen Goed en Kwaad.

Maar het vermoeden blijkt onjuist. In het werk van Platonov gebeurt iets heel anders: de schrijver dringt een specifieke werkelijkheid binnen via het daar gehanteerde jargon om die realiteit en de taal ervan vervolgens genadeloos uit te hollen. Platonovs vlijmscherpe satirische verhalen zijn niet alleen een aanslag op het concrete maatschappelijke kwaad, „hun werkelijke doelwit is de gevoeligheid van de taal die dat kwaad heeft veroorzaakt”. Achter de milde benadering van zijn dromende, volhardende en tragische personages voert Platonov een guerrilla tegen de concepten die hun leven bepalen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Platonov in de samenleving die hij ondernijnde moeizaam op de been bleef en in vergeetelheid stierf.

„Deze boeken werden nooit in de Sovjetunie gepubliceerd en zullen er ook nooit gepubliceerd worden, want het scheelt niet veel of ze doen met het systeem wat het systeem met zijn burgers heeft gedaan,” schreef Brodsky vijf jaar geleden. Inmiddels heeft de geschiedenis hem ingehaald. Voor veel Russen betekende de publicatie van Platonovs werk in de Sovjetunie dat de term 'glasnost' werkelijk inhoud had gekregen. Het betekende tevens dat de utopie definitief naar het rijk van de dromen is verdreven.

Andrej Platonov: De Stad Gradov; vertaling: Jan Robert Braat; 140 pagina's; prijs: f 24,90; uitgever: Pegasus.
Andrej Platonov: De Zee der Jeugd; vertaling: Lourens Reedijk; 122 pagina's; prijs: f 26,50; uitgever: Meulenhoff.
Joseph Brodsky: Tussen Iemand en Niemand; vertaling: Frans Kellendonk en Kees Verheul; 503 pagina's; prijs: f 45; uitgever: De Bezige Bij.